

Стылістычныя фігуры паэтычнага ідыястылю Максіма Танка

Адметнасць аўтарскага маўлення праяўляецца на ўсіх моўных узроўнях, у тым ліку на сінтаксічным. Лічыцца, што сінтаксічныя фігуры належаць да вобразных сродкаў мовы і ствараюць эмацыянальную, усхваляваную (эмфатычную) інтанацыю, арганізуюць, упарадкаваюць радок такім чынам, каб звярнуць увагу чытача / слухача на пэўныя словы ці нават адрэзкі тэксту, асабліва важныя для раскрыцця аўтарскай задумы, развіцця сюжэта, выяўлення эмоцый. Мова паэзіі Максіма Танка якраз і характарызуецца вялікай колькасцю стылістычных прыёмаў, што, на наш погляд, дазваляе гаварыць пра іх як пра стылеўтваральныя ў рыфмаваным і нерыфмаваным радку.

Анафара ў паэтычным маўленні Максіма Танка можа быць рознай па структуры і па змесце. Лексічная і сінтаксічная разнавіднасці прыёму заўсёды акцэнтуюць увагу на сэнсававажным слове, словазлучэнні, сказе, структурна арганізуюць радок. Значыць, асноўная функцыя названай фігуры – выдзяляльна-ўзмацняльная: *Куды адплываюць аблогі ў задуме, знямозе? / Куды адлятаюць, курлыкаюць, журавы? / Куды адыходзяць асеннім гасцінцам бярозы?*; [Паэзія] *Я ведаў, што ты – бліскавіца, / Што хмары рассекла; / Я ведаў, што ты – вызваленне з няволі і пекла; Ёсць адна песня песняў – / Пра Радзіму / Ніхто не знае, / Хто яе пачаў, / І ніхто не знае, / Хто і калі яе закончыць.* Паўтор словазлучэнняў і сказаў (радкоў) з невялікімі зменамі называецца **эпімонай** [1, с. 394]; такая фігура толькі на першы погляд нагадвае анафару, паколькі нават невялікія структурныя змены маўленчых адзінак перманструюць сэнсавыя нюансы, неабходныя для раскрыцця стану лірычнага героя, выяўлення аўтарскай пазіцыі: *О, колькі раз прасіў я / Назначыць мне спатканне; / О, колькі раз хацеў я / Прызнацца ёй ў каханні; Не магло быць / Такого бетоннага ганка, / Такіх глухіх сцен, / Такой непрамакаемай страхі.*

Як аднолькавае кампанентнае завяршэнне сумежных ці блізкіх адзінак (сказаў, вершаваных радкоў, строф) **эпіфара** выконвае структурна-выдзяляльную функцыю. Праведзены лінгвістычны аналіз сведчыць, што эпіфара менш ужывальная за анафару ў паэтычным радку Максіма Танка: *Калі ж мне казалі, / Што з дому ўцякла ты, / Я ўпэўніўся зноў, што мая ты; Сёння стараюся забыць / Вобразы каменнага веку, / У якім я радзіўся; Словы бронзавага веку, / У якім яхрыціўся.* Эпіфара, у аснове якой паранамазія ці паранімія, стварае дакладную рыфму і выяўляе такія сэнсавыя нюансы сугучных слоў, у выніку чаго ўзнікаюць аўтарскія каламбурныя: *Знаць,*

таму і нашы вершыкі ласкальныя / Усё больш становяцца лакальнымі; Калі мне казалі, / Што госці спяваюць, / Здалося – мяне адпяваюць.

Ад эпіфары трэба адрозніваць паўтор у сумежных радках таго самага слова ў розных склонавых ці інш. формах: *Прасіў я шчыра майстра / Зрабіць ёй завушніцы. / На гэтых завушніцах / Я напісаў закліцце; Не знаю, / Ці ёсць жыццё / На нейкіх зорках. / Я знаў толькі адну зорку – / Пяцікрылую далонь маці.* У апошнім прыкладзе, калі пры паўторным ужыванні ралізуецца іншае, метафарычнае, значэнне слова, утвараецца фігура **антанаклаза** [1, с. 204].

Ужывальная ў паэтычным радку Максіма Танка такая экспрэсіўная фігура, як **кампазіцыйны стык**: *Нехта ў хусцінцы. Пэўна яна там / На ганак выйшла. / Выйшла на ганак светлай, чароўнай / Зарой світання.* Ад стыку трэба адрозніваць маўленчую фігуру – **падхват**, пры якой паўтараюцца роднасныя словы ці тое самае слова ў іншай форме: *Зямля трымаецца на трох сланых, / Сланы – на велізарнай чарапаше, / Чарапаша – на голубе, / Голуб – на хлебным коласе, / Колас – на калысцы, / А калыска – на песні матчынай.* У любым выпадку ланцужковая сувязь паміж часткамі выказвання заўсёды спрыяе дыкамічнаму развіццю сюжэта, недвухсэнсоўнасці выказвання, прыцягненню ўвагі да сэнсу паўторанага слова, асэнсаванню ролі гэтага слова ў стварэнні вобраза.

Кальцо штрафы, або **фігура кальца**, – стылістычны прыём, які заснаваны на паўторы разнастайных адзінак сінтаксічнага ўзроўню ў пачатку і ў канцы выказвання: *У беларускую восень / Нат і верабей багацее, / Лес на грыбы не скупіцца, / Пуці мялеюць ад сена, / Мёдам вуллі набракаюць, / Сцежкі гараць ад лясоты, / Скрыпкі звіняць на вяселлях, / І маладзіцы дабрэюць – / У беларускую восень.* Прыведзены прыклад сінтаксічнага кальца (двойчы паўтараецца сказ) дэманструе структурную і сэнсава-эмацыйную сіметрыю пачатку і завяршэння выказвання. У паэтычным кантэксце Максіма Танка фігура кальца забяспечвае эмацыйнасць радкоў, тонкі лірызм, перадае аўтарскую пачуццёвасць: *Шапочуць бярозы ля студні, / Нібыта сакрэты дзявочыя, / Адна другой перадаюць. / Бо толькі наблізішся – моўкнуць, / А толькі адыдзешся – чуеш: / Шапочуць бярозы ля стуудні; Ціха-ціха на світанні / Ё тваім садзе, ціха-ціха. / Толькі-толькі дакранешся / Да галінак, толькі-толькі – / Лісце, лісце загамоніць, / Зашапоча лісце, лісце; / Росы, росы перазвонам / Адгукнуцца росы, росы; / Зоры, зоры ў бубны вокан / Гулка ўдараць... зоры, зоры і г.д.*

Часам паўтораныя лексічныя і сінтаксічныя адзінкі могуць пераасэнсоўвацца аўтарамі, тады кампанентны склад кальца змяняецца, можа змяняцца сэнс паўторанага слова / радка, у выніку ўзнікае стылістычная фігура, якая кваліфікуецца як **кіклас**: так, у вершы “Баграм” два першыя

радкі *У кузні крошынскай – гром, дым. / Куе ў ёй люстру-цуд Багрым* адрозніваюцца ад апошніх двух: *У кузні крошынскай – гром, дым, / Вы чуеце? Куе Багрым!*; або, напрыклад, параўнайце пачатак і завяршэнне яшчэ аднаго з вершаў: ***Не цешце сябе і кагосьці, нібыта: / Ніхто не забыты, нішто не забыта і Таму і не верыцца мне, што нібыта / Ніхто не забыты, нішто не забыта...*** Зазначым, што паўтор такога тыпу дэманструе вынік развіцця сюжэта, зменлівасць жыцця, а таксама само дзеянне, рух, перакананасць у пэўных ісцінах. Мове паэзіі Максіма Танка ўласціва арыгінальная аўтарская разнавіднасць калца: у некаторых вершах паэт стварае фігуру праз паўтарэнне ў канцы твора таго слова / сказа, якія вынесены ў назву: у такім выпадку слова– / выраз-назва ў той самай форме ці ў змененай адпаведна сугучныя ці тоесныя апошняму радку: напрыклад, так пабудаваны вершы “Пух тапаліны”, “Зацьменне сонца”, “Тапор”, “Я знаю яе”, “Не будзь ніколі іншым”, “Вясной”, “Пах баравіковы” і інш.

Паэтычнаму ідыястылю Максіма Танка ўласцівы **паралелізм**, пры якім паўтараюцца падобныя ці аднатыпныя сінтаксічныя канструкцыі ў суседніх / сумежных частках тэксту (поўны паралелізм) або на ім можа быць заснавана структура многіх вершаў паэта (тады роля прыёму кампазіцыйная). Паралелізм узаемадзеінічае з іншымі сінтаксічнымі сродкамі, што яшчэ больш “знітоўвае” структуру твора, эмацыйна-зместавую сувязь частак: *Не сячы сасны, бо пахіліцца, / Не муці ракі – вір уздымецца, / Не тапчы вясны – цвет асыпецца, / Не журы рачкі, бо пакрыўдзіцца; Добры з ваўка музыка, / Ды не скакаць пад выці: / Добры чарпак з рэшата, / Ды толькі з яго не піццё; / Добры мёд на памінках, / Толькі ніхто не п'яе; / Добры рубель пазычаны, / Толькі спачы не дае; / Добры кажух са спагады, / Толькі сцюдзёна ў ім і г.д.* Паралелізм найбольш ужывальны пры стылізацыі твораў пад фальклорныя або ў нерыфмаваных вершах; ён мае асаблівую экспрэсію, калі заключае у сабе філасофскі змест, што якраз і ўласціва ідыястылю паэта.

Аднародныя члены сказа як сродак стварэння эмпатычнай інтанацыі частаўжывальныя ў рыфмаваным і нерыфмаваным маўленні Максіма Танка. Выкарыстанне ў адным сказе некалькіх радоў аднародных членаў дапамагае больш дакладна выявіць эмоцыі, іх зменлівасць, разнастайнасць праяўлення з’яў навакольнай рэчаіснасці: *Знаць, трэба было быць / Больш стойкім, / Больш чулым, і чуйным, / І зоркім; Ты не хавайся, не ўцякай / За цень начны, за небакрай, / За дождж абложны ці за снег, / За жарт, / за песню ці за смех, – / Бо як, аслеплены табой, / змагу знайсці прыстанак свой.* Кожны з аднародных радоў, які ўключае ў сябе названыя маўленчыя адзінкі, акрамя ўсяго, адлюстроўвае шырыню творчага дыяпазону паэта, а таксама

непрадкавальнасць асацыяцый, якая часам разбурае звыклае тэматычнае падабенства аднародных членаў.

Шматзлучнікавасць, або полісіндэтон, выкарыстоўваецца пры аднародных членах сказа з мэтай перадачы маўлення эмацыянальнага, напружанага, адначасова можа забяспечвацца рознабаковая характарыстыка прадметаў, дзеянняў: *Свавольнай была маладая суседка: / То чуб асмье, то характар мой зганіць, / То шапку закіне ў крапіўнік ці ў кветкі, / То кіне антонаўкай неспадзявана; Бо з усіх моў, / Існуючых на свеце, / Ніводная не здольна перадаць / Ні горычы руін і папялішчаў, / Ні цішыні магіл, / Ні гора, ні пакут мільёнаў, / Ні велічы расплаты справядлівай / І Перамогі нашай.*

Бяззлучнікавасць, або асіндэтон, як адваротны прыём таксама ўзмацняе экспрэсію: яго мэта не толькі паказаць разнастайнасць з'яў і праяў жыцця; звычайнае, на першы погляд, канстатаванне выяўляе аўтарскія эмоцыі, ацэнкі: *Шмат ёсць пахаў-духоў. / І ўсё ж ім не зраўняцца / З пахам весніх палёў, / Лугавін-сенажацяў, / Ягаднікаў, імхоў, / Ап'яняючай хвоі, / Бліскавічных дажджоў, / Хлеба і сырадою, Ёсць на маёй Радзіме / Невычэрпныя крыніцы, / З якіх п'юць / Буслы і кнігаўкі, / Алешыны і лазнякі, / Маладзікі і зоры.*

Эліпсіс – адна з актыўных фігур прааналізаваных тэкстаў; прапушчаны член / члены сказа лёгка аднаўляюцца з кантэксту, з сітуацыі; адсутнасць пэўных адзінак надае выказванню розныя эмацыянальна-экспрэсіўныя адценні, перадае сэнсавыя нюансы, напрыклад, псіхалагічнае напружанне, боль: *На цвіку – яго кама для прастрэленай, / Мытая матчынымі слязамі; А побач – пажарышчы, курганы; адценне размоўнасці: Старонкаю, ды праз сады, / Я ж – нацяжы аселицай; У хату ўбегла, бачыць – я; філасофскай разважлівасці: Ад гора – усё ў свеце няміла, / Ад шчасця – час хутка мінае, / Ад хмелю – марнуюцца сілы, / Ад славы – сяброў убывае...; Які цяжкі тапор у лесаруба! / Ды за яго цяжэйшы плуг аратага. / А за яго – рыдлёўка далакопа. / А за яе – сляза дзіцяці, / А за яе – хіба пустая лыжка.*

Інверсія стварае экспрэсіўнае маўленне за кошт адваротнага парадку слоў, што можа надаваць выказванню размоўную афарбоўку, з аднаго боку, а з другога боку – аўтары, і ў тым ліку Максім Танк, такім чынам вылучаюць словы сэнсававажныя, могуць стылізаваць творы пад фальклорныя; інверсія дапамагае стварыць дакадную рыфму, захваць паэтычны рытм ці інш., таму яе функцыя неадназначная, заўсёды канкрэтызуецца ў пэўнай маўленчай сітуацыі: *Ноч месячная за маім парогам. / Дзесь ападаюць яблыкі ў садах. / А сэрца штось заходзіцца трывогай. / Мо здарылася нейкая бяда?; Ноччу, да золаку, чуць, як гавораць / Травы духмяныя, вецер і зоры; Іду на шляху пясчаным, няроўным. / Кій і торба песень вандроўных; Растаў*

дажджлівай хмары цень, / І зацвілі сады. Тыя інверсіі, дзе першым выступае дзеяслоў, заўсёды падкрэсліваюць інтэнсіўнасць дзеянняў, іх зменлівасць, радзей характарызуюць стан прыроды, прыметнік у постпазіцыі да паяснёнага слова акцэнтуюе ўвагу на якасці, уласцівасці прадметаў, што ўяўляюцца аўтару асабліва важнымі для раскрыцця ідэйна-эмацыянальнага зместу твораў / урыўкаў.

Умоўчанне, або недаказ, – экспрэсіўны маўленчы зварот, які дапамагае перадаць унутраны стан апавядальніка / персанажа, яго эмоцыі. Наўмысна недаведзеная да канца думка прымушае чытача / слухача стаць актыўным творцам, ён дадумвае, “дамалёўвае” сітуацыю, вобраз і тое, што мог адчуць, убачыць аўтар; у выніку такіх творчых асацыяцый адбываецца патсуповы пераход на ўласныя ўспаміны: *Як мне хочацца дамоў! / Прызнаюся табе шчыра...; Успомніў жыта і авёс... / А вочы... мокрыя ад слёз...; Грэх на плячах яго вялікі – / Глядзіце – хіліце да зямлі...; Бічuess за кожны агрэх [смех], / Ратуеш ад ісцін паблеклых...; А тут – вулкан чарнобыльскі бушуе. / Куды ляцець?...; Увесь час / Толькі і чую: / – Ты абавязаны!.. / – Ты ў даўгу!.. / – Ты мусіш!..* Недаказ з’яўляецца шматзначнай стылістычнай фігурай, характарызуецца розным пунктуацыйным афармленнем; прычым месца яе ў сказе, як і тып эмоцыяў, якія яна выражае, вызначаюцца аўтарскай задумай, кантэкстам. Аднак паэтычнаму маўленню Максіма Танка найбольш уласцівыя такія яе віды, які афармляецца шматкроп’ем у канцы сказа-радкі, радзей – яго спалучэннем з клічнікам ці пыталнікам.

Прадуктыўнай фігурай, якая надае паэтычнаму радку экспрэсіўнасць, з’яўляецца **перыяд**. Гэта гарманічная і па форме, і па змесце сінтаксічная канструкцыя (кампазіцыйна яна складаецца з дзвюх частак) найбольш уласціва нерыфмаваным вершам Максіма Танка. Часам аўтарскі перыяд можа быць часткай твора, а можа ўяўляць завершаны па форме і змесце самастойны твор: *Парог, вычасаны з успамінаў, / Астаўся за мной; / Дзверы, на завесах цвыркуновай песні, / Асталіся за мной; / Вокны, зашклёныя вачамі блізкіх, / Асталіся за мной, – / Хата, пакрытая крыламі ластавк, / Асталася за мной, – / Як жа мне не азірнуцца назад, / Нават калі б я застыў / Слупом солі?* Эпіфара і паралелізм злучыліся і стварылі асаблівы па будове сказ, які кваліфікуецца як перыяд. Рытмічны малюнак маўлення, сэнс выказвання надаюць твору глыбокі падтэкст, запрашаюць да філасофскага роздуму аб тым, што можа быць даражэйшым, чым тое месца, з якога ўсё пачынаецца: і само жыццё, і жыццёвая дарога, і тыя людзі, што выпраўляюць цябе ў свет з малітвай і мальбой. Безумоўна, стыль кожнага пісьменніка адметны, непаўторны; мове твораў Максіма Танка ўласціва такая разнавіднасць прыёму, пры якой другая частка выказвання – вывад, заключэнне – можа

падавацца асобным сказам, у той час, як пры традыцыйным афармленні, перыяд роўны сказу: *У тваіх валасах / Сны начуюць мае неспакойныя, / У тваіх вачах / Загараюцца ўсе мае золакі, / У тваіх вуснах грэюцца / Усе мае ўсмешкі, / У далонях тваіх рук / Збягаюцца ўсе мае сцежкі.... / Як, пасля бунтаў / І рэвалюцый столькіх, / Захавала ты адзінаўладства!*

Відавочна, экспрэсіўныя сінтаксічныя прыёмы з'яўляюцца прадуктыўным стылеўтваральным сродкам ідыястылю Максіма Танка; разнастайныя па структуры і функцыі, яны актыўна ўзаемадзейнічаюць паміж сабой, дазваляюць пачуць і адчуць усе сэнсава-эмацыйныя адценні слоў і выказванняў, убачыць усе грані мастацкага вобраза, а таксама акрэсліць аўтарскую пазіцыю, выявіць пачуцці лірычнага героя.

Літаратура

1. Романова, Н.Н. *Стилистика и стили : учеб. пособие ; словарь* / Н.Н. Романова, А.В. Филиппов. – М. : Флинта : МПСИ, 2006. – 416 с.